

Tefsir Araştırmaları Dergisi
The Journal of Tafsir Studies

مجلة الدراسات التفسيرية

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tader>

E-ISSN: 2587-0882

Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 1, Yıl/Year: 2021 (Nisan/April)

Yunus Emre Gördük. Tarihsel ve Metodolojik Açıdan İşârî Tefsir. İstanbul: İnsan Yayınları, 2013, 324 s.

Değerlendiren/Reviewed by
Abdurrahim KAPLAN

Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri,
Tasavvuf Anabilim Dalı

Dr. Lecturer, Mardin Artuklu University, Faculty of Theology, Faculty of Islamic Sciences,
Department of Mysticism

Mardin, Turkey

nureyn47@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6259-0726>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Kitap Değerlendirmesi/ Book Review

Geliş Tarihi/Date Received: 18/02/2021

Kabul Tarihi/Date Accepted: 26/03/2021

Yayın Tarihi/Date Published: 30/04/2021

Atıf / Citation: Kaplan, Abdurrahim “Tarihsel ve Metodolojik Açıdan İşârî Tefsir”.
Tefsir Araştırmaları Dergisi 5/1 (Nisan/April 2020), 492-500.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Copyright © Published by The Journal of Tafsir Studies

Sakarya/Turkey

Bütün hakları saklıdır/All rights reserved.

Öz

İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren, madde âlemine gösterilen ilgi mâna âlemine de gösterilmiştir. Zira insan maddî ve manevî olmak üzere iki yöne sahiptir. Her birey müstakil bir iç âleme ve ruh yapısına sahiptir. Maddî ihtiyaçların karşılanmasının zarurîliği kadar manevî ihtiyaçların da karşılanması gerekmektedir. Her insan, maddî yönden beslenme ihtiyacı hissettiği gibi manevî yönden de ruh dünyasını doyurma ve onu tatmin etme ihtiyacı hissetmektedir. Bu manevî boyut, insanın inanç, vicdan ve ahlâk yönünü oluşturmaktadır. Tarihsel süreçte insanın manevî yönden kemâle ulaşması için ortaya çıkan sistemlerden biri de tasavvufur. Mutasavvıflar, Kur'ân'ın sarîh anlamlarını özümseyip uyguladıkları gibi onun âyetlerine işârî mânalar vererek insanın manevî yönden olgunlaşmasına katkı sağlamaya da çalışmıştır. Tasavvuf kaynaklarında, zühd ve tasavvuf duygusunun İslâm'ın başlangıcından bu yana Müslümanlar arasında var olduğu ve Kur'ân ile sünnete dayandığı iddia edilmektedir. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) zamanında sahâbeden bazı kişilerin zâhit bir hayat yaşadığına dair çeşitli rivayetler de bu görüşe sahip olanların kullandıkları delillerdir. Her şey de olduğu gibi işârî tefsir konusunda da ölçümüz, Kur'ân ve onun ilk tefsiri durumundaki sünnet olmalıdır. Kur'ân ve sünnet ölçülerine uygun olan her tasavvufî anlayış makbul, Kur'ân ve sünnet ölçülerine uygun olmayan, bu ölçülere ters düşen her tasavvufî anlayış da merduddur. Teknik anlamda adı konulmamış olsa bile tasavvuf anlayışı, sahâbeden itibaren gelişerek çeşitli evrelerden geçmiş ve varlığını günümüze kadar sürdürmüştür. Tasavvuf, İslâm tarihinin başlangıcından hemen sonra, hicri ikinci asırda Müslümanlar arasında başlamış ve ondan sonraki asırlarda gittikçe gelişmiştir. İşârî tefsirin de buna paralel bir seyir izlediğini söylemek mümkündür.

Anahtar kelimeler: Tefsir, Kur'ân, İşârî Tefsir, Yorum, Müfessir.

Abstract

Since the beginning of human history, the interest shown to the material world has also been shown to the realm of meaning. Because human has two aspects, material and spiritual. Each individual has a separate inner realm and spiritual structure. It is necessary to meet spiritual needs as well as the necessity of meeting material needs. Every human being feels the need to feed and satisfy the spiritual world, as well as the need for nutrition materially. This spiritual dimension constitutes the belief, conscience and moral aspect of man. One of the systems that emerged in the historical process for man to attain spiritual perfection is Sufism. Sufis, as well as assimilating and applying the meaning of the Quran, tried to contribute to the maturation of the human spiritually by giving signifying meanings to its verses. In Sufism sources, it is claimed that the feeling of asceticism and sufism has existed among Muslims since the beginning of Islam and is based on the Qur'an and sunnah. Hz. Various rumors stating that some of the companions lived a devout life in the time of Muhammad (pbuh) are also evidences used by those who have this view. As with everything else, our criterion for ishâri interpretation should be the Sunnah in the case of the Quran and its first interpretation. Every Sufi understanding that is compatible with the Quran and Sunnah criteria is acceptable, and every Sufi understanding that is incompatible with the Quran and Sunnah criteria and contrary to these criteria is also a ladder. Even though it is not technically named, the understanding of Sufism has developed from the Companions, passed through various phases and has survived until today. Sufism started among Muslims in the second century of the Islamic calendar, right after the beginning of the history of Islam, and gradually developed in the centuries after that. It is possible to say that the Ishari tafsir followed a parallel course.

Keywords: Commentary, Quran, Ishari Commentary, Müfessir, Comment.

Giriş

Kur'ân ve onun birinci derecedeki tefsiri sayılan sünnete dayanan bir tasavvuf anlayışı, İslâm'ın ruhî ve manevî boyutunu öne çıkarandî bir hayat anlayışıdır. Bu anlayışla hareket eden mutasavvıfların hedefe ulaşmaları için Kur'ân-ı Kerim'i ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sünnetini iyi bir şekilde öğrenmeleri ve nefislerini bu ölçüler dâhilinde terbiye etmeleri gerekir. Tasavvuf düşüncesinde temel referans Kur'ân ve sünnet olarak belirlenmiştir. Kur'ân'ın işârî yönden yorumlanması, tasavvuf ehlinin farklı açılımlar yapmasını ve bu konuda önemli mesafe kat etmesini sağlamıştır.

İslâm coğrafyasında zamanla yaygınlık kazanan tasavvuf düşüncesi ve buna mensup şahısların gayreti ile Kur'ân'ı işârî yönden ele alan müstakil eserler telif edilmiştir. Âyetlerin yorumlanmasında zâhir bâtın dengesinin dikkate alındığını söylemekle beraber zaman zaman bu dengenin muhafaza edilmediği de yapılan çalışmalarda tespit edilen bir husustur. Var olan her şeyde olduğu gibi Kur'ân'ın da tarihi vardır. Kur'an'ın araştırılması da Kur'ân'ın nüzûl tarihiyle başlar. Tefsir ilmi de bunlardan sadece biridir. Sahâbe döneminden bugüne birçok kişi Kur'ân'ı anlamak ve anlatmak için tefsir ilmine başvurmuştur. Âyetlere farklı perspektiflerden bakılması sonucunda birbirlerinden farklı tefsir ekolleri ortaya çıkmıştır. Zahir lafızların ötesinde var olabileceği düşünülen manaların ruhi bir derinlik içerisinde araştırılması ise işârî tefsiri ortaya çıkarmıştır.

Yunus Emre GÖRDÜK'e ait *Tarihsel ve Metodolojik Açıdan İşârî Tefsir* adlı eser, adından da anlaşılacağı gibi işârî tefsiri tarihsel ve metodolojik yönden analiz ve değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Tanıtımını yapmaya çalışacağımız bu eser, giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Eserin giriş kısmında; sahâbeden itibaren tefsirin ortaya çıkışına, tarihi seyir içinde tefsir ilminin farklı mezhep ve fırkaların etkisinde kaldığına değinilmiştir.

Eser ile ilgili Değerlendirmeler

Tefsirde rivayet-dirayet ayırımından ziyade rivayet ağırlıklı ve dirayet ağırlıklı şeklinde bir ayırım yapmanın daha sağlıklı olduğuna dikkat çeken yazar; dirayet tefsirinin hicri ikinci ve üçüncü asırlarda hızlı bir ivme kazanarak gelişip zenginleştiğine değinmiştir. Onun dikkat çektiği diğer bir nokta işari tefsir adıyla anılıp meşhur olan yorum çeşidinin aslında tefsir değil tevil olduğudur. Zira tefsirde ayetten Yüce Allah'ın ne murad ettiğini ifade etme iddiası vardır. Tevil ise ayetin muhatabı tarafından anlaşılabilir, anlaşılması mümkün var sayılan şeydir. Bu çerçevede aslında tefsir değil tevil olan ancak literatüre meşhur kullanımları itibarıyla İctimâî tefsir, lugavî tefsir, edebî tefsir, fıkhî tefsir, bilimsel tefsir adlarıyla geçen yorum çeşitlerinin tümünün dirayet tefsiri cümlesinden kabul edildiği ifade eden yazar, işârî tefsirin daha genel tasavvufî tefsirin ise daha özel olduğunu belirtmektedir. Yani yapılan her işari tevil ve yorum tasavvufî olmayabilir ancak mutasavvıflar genelde işari tefsir yöntemini kullanmıştır.

Bu çerçevede yazar işârî tefsir Hz. Peygamber'in (s.a.v) vefatından önce bazı âyetlerin tefsirinde uygulanmaya başlanmışken Kur'ân'a muhatap olan bir kısım kimselerin hususî, kalbî bakış açılarını yansıtan tasavvufî yorumların ise tasavvufun ortaya çıkışından sonraya rastladığını belirtmektedir. Bütün bunlarla birlikte işârî tefsir ile tasavvufî tefsir kavramlarının birbirinden keskin çizgilerle ayrılması da zor görünmektedir. (16-18).

Tasavvufun menşei ile ilgili tartışmaların varlığından söz eden müellif, konuyla ilgili farklı görüşleri naklettikten sonra iddia edildiği gibi bu hareketin köken itibariyle İslâm dışı yapılanmalardan oluşmadığını aksine Hz. Peygamber ve sahâbenin yaşam tarzından beslenerek teşekkülünü gerçekleştirdiğini bazı âyetlere verilen birtakım işârî manaların buna delil teşkil ettiğini ifade etmiştir (s.19).

Müellif kitabın birinci bölümünde; ülkemizde işârî tefsir ile ilgili kapsamlı çalışmaların henüz yapılmadığını, Süleyman Ateş'in *İşârî tefsir Okulu* adlı eseriyle söz konusu boşluğun bir açıdan dolduğunu ancak işâri tefsirin mahiyet ve metoduna hasredilmiş müstakil bir eserin olmadığını ifade eder. Bu tespit onun bu eseri yazma gayesini de ortaya koymaktadır. Söz konusu gaye işârî tefsirin mâhiyeti, meşrûiyeti ve tasavvufla ilişkisi gibi meseleleri yoğun bir şekilde ortaya koymak, özellikle de Müslüman âlim ve mutasavvıfların yapmış oldukları tevilleri sapkın Batınî fırkalar tarafından yapılan tahrifçi tevillerden ayırmaktır. Müellif bu bölümde Hz. Peygamber'in (s.a.v) nübüvveti ve İslâm'ın ilk yılları dahil üçüncü asra kadar olan dönemi tasavvufun doğuş ve teşekkül devresi, üçüncü asırdan sekizinci asra kadar olan kısmını gelişme ve kemal devresi, sekizinci asırdan günümüze kadar olan zamanı ise duraklama devresi şeklinde tasnif etmiş, böylece okuyucunun konuyu rahatlıkla kavramasına katkı sağlamıştır (s.20).

Eserin birinci bölümünde işârî tefsirin mâhiyeti, meşrûiyeti ve makbuliyet şartları başlığı altında konuya giriş yaparak tefsir ilmi, tefsir çeşitleri, tefsir, te'vil gibi kavramları işleyen müellif bu konuda var olan ilmî tartışmaların bir kısmına müdâhil olmuş, işârî tefsirin bunlar içindeki konumuna değinmiştir (s.26). Kanaatimizce tefsir ile ilgili genel değerlendirme mâhiyetinde olan bu konulara daha kısa bir şekilde değinilmesi yeterli olurdu.

İşârî tefsirin mâhiyeti adlı ana başlıkta başta işârî tefsirin tanımı olmak üzere zâhir ve bâtın kavramlarına açıklık getirilmiştir. İşârî tefsirin mâhiyeti ile ilgili yaptığı değerlendirmede işârî tefsiri işâret, zâhir ve bâtın kavramlarının anlam alanı üzerine inşa etmeye çalışan müellif, Kur'ân'ın esrarını kavramış ulemanın ilahi ilham ile kalplerine ilkâ olunan birtakım lafzî ve manevî işâretlerden dolayı zahirî manalardan farklı olarak yorumlanması şeklinde tarif etmektedir. Müellifin, bu tarz tefsiri yapmak için birtakım şartların elzem olduğunu söylemesi, tasavvufi tefsir yapmanın suflere has bir haslet olmadığını vurgulaması, işârî tefsirin birçok kişi ve kişiler tarafından gelişigüzel yapıldığını ve bunun birtakım sakıncalar doğuracağını vurgulayarak okuyucuyu uyarması gibi birçok husus önemli gördüğümüz tespitlerdir (s.41).

Müellifin, mutasavvıflara göre insan kalbinin ilahi hakikatleri kavrayacak donatıda olduğuna ancak kalbin birçok perde ile kapatıldığına ve bu yüzden hakikate ulaşamadığına, bu perdenin ise ibadet, zikir ve riyazet ile tedricen kalktığına dikkat çekerek okuyucuyu sûfilerin zaviyesinden işârî tefsire baktırmaya çalışması aynı zamanda işârî tefsirin mümkün olduğu görüşünü savunduğunu göstermektedir. Özellikle Sülemî'nin (412/1021) cehd ve lütfun birleşmeden bu ilmin ortaya çıkmayacağı görüşünün nakledilmesi; yine onun duyularla elde edilen zahiri bilgi ile keşf ve ilhamın sonucu olan hakiki bilginin bir arada bulunmasıyla bu tarz bir tefsir yapmanın mümkün olabileceği şeklinde görüşünün aktarılması bu meyanda önemli görünmektedir (s.45). İşârî tefsirin tanımını geniş örnekler üzerine inşa eden müellif, başta Zerkeşî (794/ 1392) olmak üzere birçok âlimin görüşüne değinerek işârî tefsirin tanım ve mâhiyetini ortaya koymaya çalışmıştır. Eserde işârî tefsirin ana kaynağı mâhiyetinde olan tasavvuf kavramına önemli bir yer ayırmış, tefsirin tasavvufi boyutu başlığı altında tasavvufun ne olup olmadığı üzerinde uzunca durmuştur. İşlediği konunun okuyucu tarafından rahat anlaşılmasını gaye edindiğinden olsa gerek konuyla ilgili birçok kaynaktan örnekler sıralamıştır. Müellif, tasavvufun temel kavramları mahiyetinde olan işâret, feraset, keramet ve marifet gibi kavramları açıklayarak bu konuda okuyucuya faydalı bilgiler sunmuştur (s.47).

Müellif, işârî tefsir yönteminin geçmişte pek çok âlim ve mutasavvıf tarafından benimsenip kullanıldığını, vurgulamaktadır. Ona göre bu tefsir temel ilkeleriyle kendi iç mantığını ihtiva eden ruhi açılımla yapılan bir tefsirdir (57-58). Müellifin işârî tefsir yöntemiyle yazılmış eserlerin listesini okuyucuya sunması, bunu yaparken İbnü'l-Arabî'den sonra bu akımın vahdeti vücut etkisi altına girerek bu düşünceyle yazılmış işârî tefsirleri ayrıca belirtip tasnife tabi tutması okuyucunun işini kolaylaştırdığı gibi bu konuda ciddi araştırma ve tasnif yoluna gittiğini göstermektedir (58-59).

Müellif, işârî tefsirin tasnif problemi yaşadığını belirterek bu konuda birçok âlimin görüşünü nakleder. Meseleyi enine boyuna tahlil ederek işârî tefsirin tasavvufi tefsirden daha kapsamlı bir tefsir olduğunu ifade eden müellif, tasnifin sufi, nazarî ve işârî tefsir şeklinde yapılmasının daha isabetli olacağını vurgular. Müellif, nazarî tefsirin Kur'ân'ın birtakım nazariyelere, manevi hal ve meşreplere, siyasi ve felsefi görüşlere uygun biçimde yorumlanmasının bazı sakınca ve problemler doğurduğu/doğuracağı konusunda okuyucuyu uyarmaktadır. İşârî tefsirin Kur'ân âyetlerinin bir kısmının veya tamamının çeşitli işâretlerle keşfe ve ilhama dayanarak yorumlanmasının daha isabetli olacağını savunması, konuyu çözüme kavuşturmaya çalışması, tasnif önerisinde bulunması eserde önemli gördüğümüz bir husustur (s.68). İslâm alimlerinin büyük çoğunluğunun kabul ettiği işârî tefsirin Kur'ân, hadis, sahâbe sözüne dayandığını, getirdiği örneklerle ispatlamaya çalışır (s.70). İşârî tefsir ile ilgili tafsilatın zor ve hassas olduğunu ifade eden müellif, buna rağmen zengin akademik

literatürü tarayarak işârî tefsiri şekil, mahiyet, metot ve tefsiri yapan diyerek dört ana bölüme ayırmış ve bu şekilde tasnif önerisinde bulunmuştur (s.71). Müellif, öncelikle işârî tefsiri dört ana bölüme ayırmıştır. Bunlar: Metot, tefsiri yapan şahıs, mahiyet ve şekildir. Daha sonra bu ana bölümleri de alt başlıklara ayırmıştır. Metot açısından yazılan işârî tefsiri, rivayete dayanan şahsi tefsir ve şahsi zevk ve keşfe dayanan işârî tefsir şeklinde ikiye ayırmıştır. Tefsiri yapan şahıs ana başlığını, Hz. Peygamber'den ve sahabeden mervî olan bazı işârî tefsirler, Tabiûn ve selef-i sâlihinin yaptığı işârî tefsirler, mutasavvıfların yapmış olduğu işârî tefsirler ve mutasavvıf olmayan şahısların yapmış olduğu işârî tefsirler şeklinde dört başlık altında toplamıştır. İşârî tefsiri mahiyet açısından ise lafzî işârî tefsir ve manevî işârî tefsir şeklinde iki alt başlığa ayırmıştır. Son olarak işârî tefsiri şekil yönünden tasnife tâbî tutan müellif, işârî öğeleri içermeyen işârî tefsir ve işârî öğeleri içeren işârî tefsir şeklinde ikiye ayırarak tasnif problemi yaşayan işârî tefsir için görüşünü ortaya koymuştur. Kanaatimizce müellifin bu tasnifi birçok karmaşanın önünü alacak, bu ilmin daha güzel derlenmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca bu tasnif, sonraki dönemlerde bu alanda çalışma yapacak araştırmacıların işini de kolaylaştıracaktır.

Müellifin işârî tefsirin mâhiyeti ana başlığı altında işâret, zâhir, bâtın kavramları, keramet-îşâret, tasavvuf-sufî ilişkisi, sufilerin Kur'ân'a yaklaşımı gibi birçok başlıkla konuyu tahlil etmesi, birçok yönden delillendirmesi çalışmayı ayrıca önemli kılan hususlardır. İşârî tefsirin meşrûiyeti başlığı altında konuyu Kur'ân'a, sünnete ve sahâbenin uygulamalarına dayandırarak konuyla ilgili kuvvetli deliller ortaya koyması, meseleyi sistematik olarak işlemesi, konunun sonunda genel değerlendirmeyi yapıp konuyla ilgili görüşünü ifade etmesi, okuyucunun karşısına doyurucu malzemeyle çıkması, eserin yoğun gayret ve çalışma sonucu hazırlandığını göstermektedir.

Müellif, işârî tefsirin makbuliyet şartları başlığı altında âyetler hakkında yapılacak olan işârî yorumların bazı şartlarla kabul edilebileceğini ifade etmektedir. Bu şartları işârî mananın zahiri manaya aykırı olmaması, yapılan yorumun akli ve şer'i ölçülere aykırılık arz etmemesi, işârî mananın ön plana çıkartılarak zâhiri mananın yok sayılmaması, yapılan yorumun Müslümanların zihnini karıştıracak nitelikte olmaması şeklinde sıralayan müellifin, gelişigüzel yapılan işârî yorum ve açıklamaların merdud hükmünde görülmesi gerektiği düşüncesinde olduğunu göstermektedir.

Eserin ikinci bölümüne İşârî/tasavvufî tefsire yaklaşımlar başlığı altında İslâm âlimlerinin işârî tefsire yönelik tutumlarını zikrederek başlamıştır (s.136). Müellif, işârî tefsirin gelişim ve işleyiş tarzını dönemselleştirilerek tasnife tabi tutmuş, her dönemde öne çıkan mutasavvıfların görüşlerini zikrederek konuya devam etmiştir. Hicri ikinci ile beşinci asrı kapsayan dönem aralığını işârî tefsirin kurucusu kabul edilen ve tabiûndan olan Hasan el-Basrî (110/728) ile başlatmıştır (s.136). Hasan el-Basrî'nin

âyeti okuduğu esnada duyduğu hisse göre yorumlaması işârî tefsirin metodunun ve başlangıcının esasını oluşturduğunu ifade etmiştir. Bu dönemde Cafer es-Sadık (148/765), İmam Şafî (204/819) Ebû Nasr Abdullah es-Serrâc (378/988), İmam Gazzâlî (505/1111) gibi âlimlerin görüşlerini naklederek istinbat ve işâret yoluyla âyetlerden birtakım mânalar çıkarılabileceği görüşünü sağlam dayanaklar üzerine tesis etmiştir (s.138). Müellif, İslâm âlimlerinin ve mutasavvıfların işârî tefsirin yapılabileceği ile ilgili görüşlerini geniş örnek ve delillerle ortaya koymuş böylece okuyucunun işârî tefsirin yapılabilirliği hususunda ziyadesiyle ikna olmasını sağlamıştır. Aynı şekilde hicri altıncı ile onuncu asırları ayrı bir dönem olarak ele alan müellif, bu dönemde işârî tefsirde öne çıkan görüşlerde keşif ve ilham ile Kur'ân'a zahir mana dışında batınî mananın da verilebileceğini ve ledünnî ilmin mümkün olabileceğini getirdiği birtakım örneklerle ortaya koymuştur. Müellif, bu dönemde de işârî tefsirin mümkün olduğunu birçok alimden naklettiği görüşlerle desteklemiş, okuyucuya doyurucu bilgi sağlamayı başarmıştır (144-146).

Hicri onuncu yıldan günümüze kadar olan dönemi de değerlendiren müellif, burada da ilmî kerametler, hakikat ve marifetlerle Kur'ân'ın bazı sırlarına mazhar olunabileceğini, bunun da sülûk ehlinin marifeti neticesinde kalplerine doğan mana ve ilhamlarla gerçekleşebileceğini birçok alimden getirdiği nakillerle ortaya koymuştur (s.159). Müellif, işârî tefsir ile ilgili görüşlerin tarihi seyrini üç ana döneme ayırmıştır. Her üç dönemde de işârî tefsirin ekseriyet alimler tarafından kabul gördüğünü ispatlamaya çalışmıştır.

İşârî tasavvufi/tefsire yöneltilen tenkitler ve değerlendirmesi başlığı altında aslında İslâm âlimlerinin işârî tefsir metoduna yönelik bir eleştiride bulunmadıklarını buna mukabil eleştirinin hedefinde işârî tefsiri yapan müelliflerin yer aldığını ifade etmektedir. İşârî tefsir müelliflerinin yorumda aşırıya kaçmaları, kendilerini ifade edememeleri, sözlerinin muhatapları tarafından olması gerektiği gibi anlaşılabilmesi gibi birçok konunun eleştiri sebebi olduğunu vurgulamaktadır. Müellifin işârî tefsire yönelik tenkitler başlığı altında müellif ve metot ayrımına dikkat çekmesi, kökleri Hz. Peygamber dönemine kadar ulaşan işârî tefsire yönelik eleştirilerin haksızlığını ortaya koyması işârî tefsiri bütün yönleriyle inkâr edenlere karşı isabetli görüş bildirdiğini göstermektedir. Müellif, ayrıca işârî tefsirin batınî tefsire kayma endişesinde olan birçok müfessirin görüşünü de nakletmektedir. Birçok müfessirin işârî tefsirin batınî tefsire kayma endişesinde olduğunu ve bu konuda en sert eleştirinin Ebû'l-Hasan Ali el-Vâhidî (468/1076) tarafından yapıldığını ifade etmektedir. Müellife göre işârî/tasavvufi tefsiri tenkit eden alimler, sufi tefsirin mezhep ve fırka taraftarlığına kaydığını, işârî tefsirde yapılan birtakım yorum ve değerlendirmelerin akla ve şeriata aykırı hususları barındırdığını düşünmektedirler.

Müellife göre işârî tefsiri eleştirenlerin çoğu işârî tefsiri batını tefsirle eşitleme çabası içine girmektedir. Oysaki işârî tefsirde zahir anlamın inkâr edilmesi söz konusu değildir. Sufiler zahirî kabul edip şeriata dört elle sarılmışlardır. Zaten iyi bir sufi olmak için namaz, oruç, zikir, tesbih gibi birçok ibadeti yapmak gerekmektedir. Batını fırkalar ise zahir anlamı inkâr ederek, zahir cahiller içindir asıl anlamı bizim söylediğimiz şekildedir diyerek namaz oruç hac zekât birçok ibadeti inkâr etmişlerdir. Müellif, bu çalışmada zahir batın düşüncesinde olanların taban tabana bir zıtlık içerisinde olduklarını ortaya koymaya çalışmakta işârî tefsiri batını tefsirle eşitlemeye yapmaya çalışan tasavvuf düşmanları ve modernistlere cevap vermektedir (186-189).

Müellifin konuyu ele alış biçimine bakıldığında işârî tefsirin varlığını kabul edenlerin görüşlerine değindiği gibi işârî tefsiri eleştirenlerin de görüşüne değindiği görülmektedir. Müellifin bu tarz yaklaşımı okuyucuya konuyu her iki yönden tahlil etme fırsatı tanımaktadır. Bu da eseri kıymetli kılan önemli unsurlardandır (174-176). Müellifin her bölümün sonunda değerlendirme başlığı altında konuyla ilgili naklettiği bütün görüşleri analiz ederek konuyla ilgili görüşünü net bir şekilde ortaya koyduğu ayrıca tespit ettiğimiz bir husustur.

Müellif, eserin üçüncü bölümünde işârî tefsir açısından diğer bazı tefsir ve yorum çeşitleri ana başlığı altında konuyu nazari ve batini yorum çeşitleri şeklinde ele almıştır. Bu tarz yorumların tefsir olarak kabul edilemeyeceklerini, bunları yorum olarak değerlendirmenin daha isabetli olacağını savunmuştur. Çünkü farklı fırkalar tarafından yapılan bu tarz yorumların Allah kelamına iftira boyutuna ulaştığını söylemektedir. Müellif, nazari yorumu subjektif tecrübe ve belli bazı görüş ve anlayış çerçevesinde yapılan zorlama te'viller şeklinde yorumlamıştır (s.202). Nazari yorumu mezhebî, sufi ve felsefi şeklinde üç ana başlığa ayırarak aralarındaki nüans farklarını sebepleriyle beraber okuyucuya sunmuştur. Sonraki başlıkta batini yorumu ele alan müellif, batınlığı Kur'an'a iftira ve tahrif niteliğinde yapılan nazari yorumlar şeklinde tanımlayarak bu tarz yorumların işârî/sufi tefsir olarak kabul edilemeyeceğini vurgulamıştır. Naslarda batın arama anlayışının ilk defa Şî'iler tarafından başlatıldığını ve bunun İslâm'ın birtakım ilkeleriyle bağdaşmayan görüşler ihtiva ettiğini söyleyen müellif, okuyucuyu bu tarz yorumlara karşı uyarmıştır (s.224-225). Aynı şekilde Şî'iler kadar Bâbiler ve Bahâîlerin de batıl dava ve fâsid mezheplerine delil olarak Kur'an'ı kullandıklarını ifade etmiştir.

Müellif, çalışmasında işârî tefsirin batini yorumdan farklı olduğunu, tarih boyunca batini yorumların alimler tarafından işârî tefsir olarak kabul edilmediğini belirterek işârî tefsir ile ilgili oluşabilecek birtakım tereddütlerin önünü kesmektedir. Müellifin işârî tefsiri, verdiği batini örnekler üzerinden keskin çizgilerle ayırması bu konuda hassas davrandığını göstermektedir. İlk üç bölümde

İşârî tefsirin mâhiyet ve meşruîyyetinin sınırlarını belirleyen müellif, dördüncü bölümde birçok İşârî tefsirden örnekler vererek konuyu somut delillerle pekiştirme cihetine gitmiştir. Müellifin dördüncü bölümdeki bu uygulaması ilk üç bölüm için atölye çalışması mâhiyetinde olup okuyucunun konuyu daha net anlamasına katkı sağlamıştır.

Sonuç bölümünde ise çalışmanın bir zeti ve genel bir değerlendirmesi yapılarak çalışma noktalanmıştır. Kitap okuyucuda bir yönüyle keşke biraz daha olgunlaşmış olsaydı yani daha geniş bir zaman zarfında ve daha detaylı yazılabilseydi hissini uyandırmaktadır. Diğer taraftan genişletilmiş ikinci baskının yakın bir zamanda okuyucuyla buluşacak olduğuna dâir edindiğimiz bilgi tefsir akademiası açısından sevindiricidir. İşârî tefsirin mâhiyet ve metodunu doğrudan ele alan müstakil tek eser olma özelliğini koruyan çalışma ilmî ve akademik camiaya önemli katkılar sunmuş, lkemizde İşârî tefsir ile ilgili yapılan çalışmalara zenginlik katmıştır.